

kapitalizm-kalvincilik ve anadolu müteşebbisi

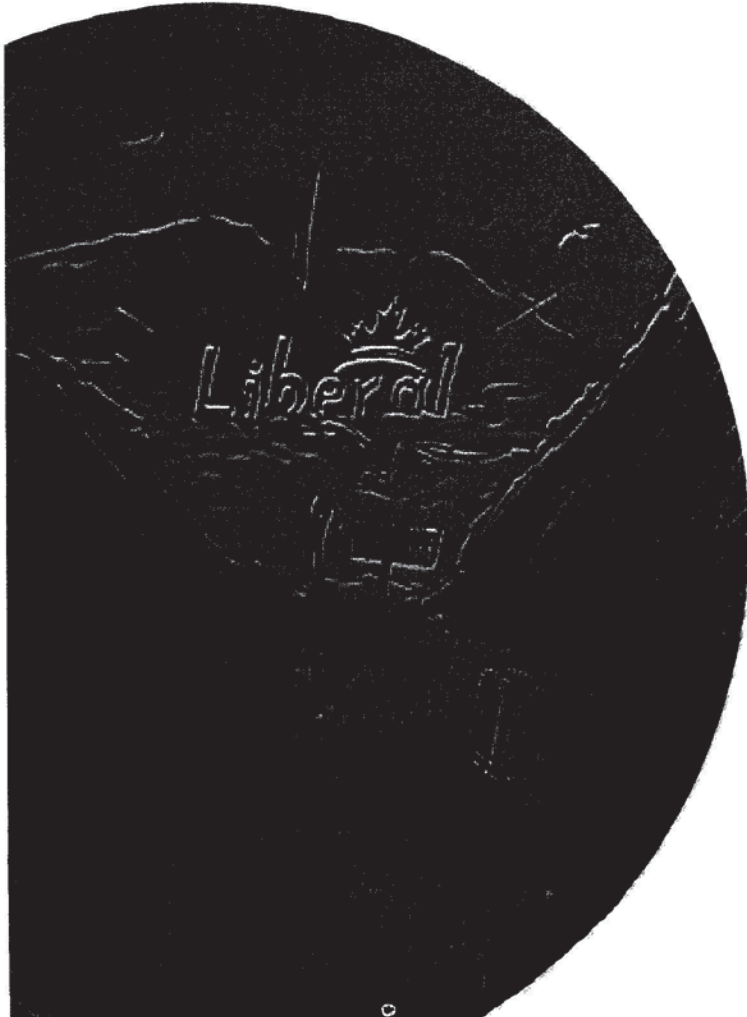
Gülfettin ÇELİK

Prof. Dr., Kırklareli Üniversitesi İİBF, Dekan

Kapitalizm, ister mülkiyet ilişkileri, ister koordinasyonu sağlayan mekanizmanın ne olduğu çerçevesinde ele alınsın, üretim araç ve gereçlerinde özel mülkiyete dayalı, fiyatların bu çerçevede arz ve talebe göre ortaya çıktığı, müteşebbis kârına dayalı bir ekonomik model olarak tanımlanabilir.

Bu tanımlama evrensel ölçütler içiriyor görünse de özelde belirli bir insan modeline dayalı olan ve bu nedenle de “Batı’da yaşanan bir tecrübenin ürünü bir ekonomik sisteme” tekabül eder.

Kapitalizm Avrupa’nın yaşadığı tecrübenin bir ürünüdür. Bu tanımlama ekonomik alanda yaklaşık bin yıl kadar sürmüş bir Orta Çağ dönemi sonrasında ortaya çıkmış bulunan “tüccar” sınıfıyla temellendirilebilir. Kapalı bir ekonomik modeli dış dünyaya bağlayan birisi olarak tüccar, zamanla zengin aristokrasinin de devreye girmesi ile devlet desteğinde/ölçeğinde ortaya çıkacak bir modelin içinde yer alacaktır. Sanayi Devrimi sonrası artık sadece ticaretle değil, öncelikle üretmekle meşgul bu müteşebbis kişi “Kapitalist” adını alacaktır. Bu Kapitalistin iş anlayış ve esaslarına uygun düşerek oluşan icti-

mai düzeydeki ekonomik modele de “Kapitalizm” denilecektir.

Bu ekonomik düzenin ortaya çıkmasına ve özel adın verilmesine neden olan insan nasıl bir insandı?

Bütün Orta Çağ bir tanımlamaya göre “bir tek mum ışığının bile olmadığı karanlık bir dönem”dir. Batı’nın Aydınlanma Dönemi insanı kendisinden önceki dönemi böyle ifade ediyor. Madde ile ilişkisi olmayan, dünyadan kaçan, kilisenin çizdiği sınırlar içinde kendi insan cinsini günahla doğmuş bir insan olarak gören Batılı fert özellikle Haçlı seferlerinin büyük etkisi ile İslâm medeniyeti ile karşılaştığında madde ile dünya nimetleri ile yeniden tanışmıştır. Doğu’nun refahının büyümesi Batılı bireyin kendi düzenini sorgulamasını, sonra da adım adım bunu değiştirmeye çabalamasını getirmiştir.

Bugünün egemen Batılı bireyi işte bu bireydir. Orta Çağdan kalan her şeyi kendi yeni dünyasına göre değerlendiren, kendisini merkeze alan bu birey öncelikle kiliseyi değiştirmekle ve hatta reddetmekle işe başladı. Zira bu gelişmede kilise eskinin müdafii durumunda olmuştur. Adım adım, ortaya çıkan insan tipi öyle bir insandır ki her şeyde öncelikle kendi çıkarını aramaktadır.

Alman Luther, Fransız Calvin bu reddedişin sembolü olarak ortaya çıkmıştır. Calvin, “Zenginler! Siz tesellinizi bu dünyada almışsınız, öbür dünyada yeriniz yok.” diyen kilisenin karşısına, “Zengin Hristiyan iyi Hristiyandır.” sözü ile karşı durmuş birisi olarak yeni insan tipini ekonomik alanda meşrulaştırmıştır. Bu yönü ile bu karşı duruşlar Yeni Çağ insanının sözcüsü niteliğindedir. Bu insan öncelikle kazanmaya, biriktirmeye bakar. Bu nedenle hem çalışkandır hem de tasarruflu birisidir. Daha çok kazanmak için harcamayı sevmez, biriktirir. Ayrıca disiplinelidir de. Bu insan tipinin güzel bir örneği yıllar önce TV1’de, daha sonra da sanırım uzun aradan sonra TV2’de izlediğimiz “Kaptan Oneden” dizisinde görülebilir. İngiltere’de kendi karısının varlığından istifade ederek aldığı gemisi ile deniz taşımacılığı yapan bir iş adamının ele alındığı bu filmde her ne pahasına olursa olsun kâr peşinde koşmanın 18. yüzyıl insanı için ne kadar anlamlı bir şey olduğu vurgusu vardır. Mesela bir bölümde; bir yükü bir başka limana götürmek üzere ayrılan gemide yolculuğun hemen başında ortaya çıkan salgın bir hastalı-

ğın tayfaları tek tek ölüme götürmesine rağmen Kaptan Oneden’in zarara uğramamak için geriye dönmeyip tayfalarını feda edişi anlatılıyordu. Bu tavır, yirminci yüzyıl refah devleti aşamasına varınca ya kadar Batılı iş adamının genel karakteri olarak tarihte kayıtlıdır.

Bu yeni insan, yeni mezhepler ortamında (“Protestanlık” genel adı altında toplanabilecek olan) içeriğini kendinin yeniden çizdiği dini bir kurum desteğinde meşruiyetini ictimai düzenin her alanına taşıyacaktı. Bu bireyin istekleri, beklentileri ve çıkarlarının öncelikle korunduğu, savunulduğu bir düzen şekillenecektir. Bu yönü ile bu birey Protestanlığın, Millî Devletin, Kapitalizmin, Emperyalizmin, Demokrasinin ortaya çıkmasında etkindir. Yoksa bunların bir ürünü değildir. Ancak zamanla ictimai hayatın her aşamasına egemen olan bu uygulamalar kendi prototipini de üretir hale ulaşmıştır.

Calvin, “Zenginler! Siz tesellinizi bu dünyada almışsınız, öbür dünyada yeriniz yok.” diyen kilisenin karşısına, “Zengin Hristiyan iyi Hristiyandır.” sözü ile karşı durmuş birisi olarak yeni insan tipini ekonomik alanda meşrulaştırmıştır.

Bugün gelinen nokta Batı’nın, dış dünyanın insan ve tabii kaynak zenginliklerini doğrudan elde etmesi, onları kendi düzeni içinde kullanma aşamasının ötesinde dış dünyayı kendi düzenine göre dönüştürmesidir. Ancak bu dönüşümün siyasal ve ekonomik rejimleri yıkmakla gerçekleşmeyeceğinin bilinmesi sosyal kurumların da ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Batı bugün bir yandan bu kurumların Sanayileşmeye, Kalkınmaya, Demokrasiye, Modernleşme ve Çağdaşlaşmaya engel olduğunu ispatlamaya çalışırken diğer yandan da Calvin’ler Lutherler ve bunların etkisi ile ortaya çıkacak Kaptan Onedenlar modellemeye çalışmaktadır. Egemen Kapitalist ekonominin zorlayıcı, sınırlayıcı şartlarında temel değerlerini koruyarak başarılı olmuş insan tipini “yeni Calvinler” şeklinde takdim etmektedir. Bu insanın Protestan ahlakî davranışından farklı birçok davranışı sergilemesine rağmen.

Bugün itibariyle modernite ve bunun bir aracı veya yolu olarak Kapitalizm, ihtiyaçları karşılamada Türkiye insanı üzerinde çok önemli etkiler bırakmaktadır. Baskın kültür, üretimden tüketime her alanda maddi bir dünya empoze etmektedir. Batı'nın belirleyiciliğinde bu kültür birçok alanda zoraki bir tercih olarak uygulamaya konulmaktadır. Örneğin; Kapitalist ekonomi hem tüketici hem de üretici olarak Türkiye insanının bir çalkantı yaşamasına neden de olmuştur. İnsanımızın neyi, nasıl, kimin için, ne kadar üretip, pazarlayıp tüketmesi noktasında bir çalkalanma yaşanmaktadır. Bu çerçevede genel olarak Türkiye insanının önemli bir kısmı ücret, fiyat, mal, kalite, pazar, reklam, ihtiyaç, tüketim vb. alanlarda egemen Kapitalist ekonominin zorlamalarına uygun davranışlar içine girmiş durumdadır. İşçinin ücretinin arz-talep dengesi sebep gösterilerek hava-

Hâlbuki bütün olumsuzluklara rağmen Türkiye'de bir yandan egemen ekonomik yapı içinde başarılı olunmaya çalışılırken, birçok alanda önemli karşı duruşlar da geliştirilmektedir. Örneğin; işletme düzeyinde, Kayseri örneğinde modellenen Anadolu insanı yapılan araştırmalar incelendiğinde de görüleceği üzere, Kapitalist dünyanın sınırlamalarına rağmen, kendi kültürünün değerleri ve genel yapısına uygun modellemeler geliştirme çabası sergilenmektedir.

ic-i asliyesi dikkate alınmadan belirlenmesi, reklamın gereğidir diye düşünülerek değerlerimiz sınırlarının ötesine çıkılması, mal ve hizmet kullanımında ihtiyacın ötesindeki tüketim furyası bu sürüklenmenin göstergeleri olarak ele alınabilecek konulardır.

Nitekim, ESİ adlı kurum Kapitalist ekonomi içinde başarılı olarak görülebilecek uygulamaları sistemle bütünleşme veya sisteme uygunluk olarak değerlendiren bir rapor hazırladı. Rapor, savunucuları açısından iki farklı yaklaşımı ortaya çıkardı. Raporu yazarlar İslâm'ın kendi Calvin tipini ortaya çıkardığı/çıkarcacağı, bu tipin Batı ile entegrasyonda önemli bir işlev üstleneceği yaklaşımını sergilerken, Türkiye'nin kendi içinden bazı söz savunucuları ise (insanın madde karşısındaki zayıflığından istifade ile)

Modernleşmenin/Kapitalizmin bugünkü dönüştürücü gücüne dikkat çekerek (Kapitalizmin tarihi bir örnek olmadığı, evrensel bir aşama olduğu kabulü ile) İslâm dininin bu kuşatmaya dayanamayacağı, dolayısı ile dinde bir reformun zaruretini öne çıkarma çabasındalar. Hatta bir adım daha öteye giderek, tıpkı Batı'da olduğu gibi Kilise Hristiyanlığı karşısında Calvin'in yaptığı açılımın bir benzerinin Kayseri iş adamı örneğinde Türkiye'de de olmasını beklemektedirler. Bununla da yetinmeyip Türkiye insanının içinde bulunduğu durumun geçmişten bir kopuş hatta reddetme anlamında bir dönüşüm olduğu bile iddia edilebilmektedir. Mesela; ilgili raporda Kayserili yatırımcının başlangıçta öz sermaye ile hareket etmeye çalıştığı, ancak bunun yetersizliği karşısında kredi almaya başladığı, bunun ise Kapitalist ekonominin dönüştürücülüğünün bir sonucu olduğu belirtilmişti.

Hâlbuki bütün olumsuzluklara rağmen Türkiye'de bir yandan egemen ekonomik yapı içinde başarılı olunmaya çalışılırken, birçok alanda önemli karşı duruşlar da geliştirilmektedir. Örneğin; işletme düzeyinde, Kayseri örneğinde modellenen Anadolu insanı yapılan araştırmalar incelendiğinde de görüleceği üzere, Kapitalist dünyanın sınırlamalarına rağmen, kendi kültürünün değerleri ve genel yapısına uygun modellemeler geliştirme çabası sergilenmektedir. Çok özel bir durum gibi takdim edilen bu davranışlar bin yılı aşkındır etkin olan Anadolu kültürünün bir birikimi olarak Kapitalizme karşı bir duruş olarak dikkati çekmektedir. Muhafazakâr iş adamı, Kapitalist dünyanın bir ürünü olarak Türkiye'nin içine girdiği enflasyonist ortamda paranın reel değerini koruma noktasına kadar bir bedel almanın faiz olmadığını belirten bazı fetvalara rağmen faiz ortamından uzak durmaya çabalamış, bunun karşılığında öncelikle kendi finans kurumunu oluşturmuş, bu bankanın işlemlerinden birisi olarak da önceki İslâm toplumlarında da örneği görülebilecek olan Leasing sistemini uygulamaya koymuştur. Hatta bu modelin başarısı son dönem genel ekonomik ve bankacılık krizinde ispatlanmıştır da. Devlet güvencesi altında olmadığı halde bu kurumların getirdiği güvenin bir göstergesi olarak özel finans kurumları krizi kendi iç yapılarının gücü ile aşmışlardır. Bu model bugün itibariyle diğer bankaların da uygulama alanı içine girmiştir.

Kayserili iş adamının tutumluluğu Kalvinciliğe dayalı olarak Protestan ahlakı ile benzeştirilmektedir. Anadolu insanının tutumluluğu kârı maksimize etmekten öteye kendi değerlerinin nimete verdiği anlamla alakalıdır. Bu tutumluluk bugün ortaya çıkmış ve sadece Kayserili iş adamına mahsus bir husus da değildir. Ayrıca onun tutumluluğu her ne pahasına olursa olsun tarzında bir tutumluluk da değil. Birçok araştırmancının da ortaya koyduğu üzere, bölge insanının ihtiyacı olan cami, okul, hastane, dispanser gibi tesisler yanında dernek ve vakıflar kurarak eğitim desteğine muhtaç bölge insanına imkânlar sunan bir tutumluluk göstergesi. Kendi değerleri ile bütünleşmiş insanımız, içinde yaşadığı çevrenin ihtiyaçlarını kendi ihtiyacı gibi görerek başta, kendisini bu kâinatta nereye konumlandığı olmak üzere, üretim, paylaşım ve tüketim aşamalarında Protestan ahlakı ile ilişkilendirilemeyecek kabuller, yaklaşım ve uygulamalar sergilemektedir.

Bugün itibariyle, Anadolu müteşebbisi Globalleşmenin getirdiği bir artı olarak dünya ölçeğinde bir üretim ve ticaret faaliyeti içinde etkin bir şekilde var olabileceğini keşfetmiştir. Özellikle 1980'den beri Türkiye'nin dünya ekonomisi ile bütünleşme süreci buna zemin olmuştur. Bu açılım sadece ve sadece, İslâm medeniyetinin mirasçısı olarak, binlerce yılın devlet tecrübesini miras alan Anadolu insanının yirminci yüzyıl başında içine girmiş olduğu kapanışın ardından yeniden dünyayı kuşatmaya aday oluşudur.

Bu yeni müteşebbis tipi, kendi medeniyetimizin öncülüğünden şüpheden, üç kıtaya yayılan büyük bir devletin bakiyesi haline gelişin verdiği endişeden, asırlardır savunma pozisyonunda kalıştan kurtulan yeni bir neslin habercisidir. Bu nesil her alanda kendisine güvenen, kendi üstünlüğünün farkında olan bir nesil olarak gelmektedir. Bu nesil gelecekte, Kapitalizmi de dönüştürücü bir gelişmenin ilklerinden sayılacaktır.

Batı'nın Doğu'ya olan bu son dönüştürme seferi, genelde Batı medeniyeti özeldir de Kapitalizmle bütünleştirme çabası, İslâm medeniyeti karşısında kendisinin dönüştüğü bir serüven olarak tarihe geçecektir.

Bu serüvenin aşamalarından ilki Anadolu müteşebbisinin Kapitalizmin enstrümanlarının yanlışlığı karşısında kendi değerlerine uygun entstrümanlar ortaya koyması olacaktır. Batı dünyasının kullandığı metod ve araçların insanlığı felakete sürüklemekte

olduğu gerçeğinin global ölçekte netleşmeye başlaması bu yöndeki gelişmelerin habercisidir.

Nihai çözüm, insan ilişkilerinde, kendi mutluluğunu herkesin mutluluğuna bağlı gören, insan madde ve diğer canlılar ilişkisinde de kendi çıkarının sınırlarını gören bir üretim modelinin gelişmesine bağlı olacaktır. Bu çerçevede örneğin:

Bugün itibariyle, Anadolu müteşebbisi Globalleşmenin getirdiği bir artı olarak dünya ölçeğinde bir üretim ve ticaret faaliyeti içinde etkin bir şekilde var olabileceğini keşfetmiştir. Özellikle 1980'den beri Türkiye'nin dünya ekonomisi ile bütünleşme süreci buna zemin olmuştur.

"Riski ne kadar az olursa iyidir." esasını kabul ederek rantı tercih eden değil, emeği/alın terini önemseyen, bu çerçevede faiz yerine üretim ve ticarete dayalı gelir elde etmenin bir yolu olarak kâr/zarar ortaklığına dayalı üretim modeli,

"Önemli olan satmaktır, öyleyse ihtiyacı doğurulum." kabulü yerine kanaati öncelikleyerek, ihtiyacı esas alan bir pazarlama modeli,

"Ne kadar az verirsem o kadar kâr ederim." anlayışı yerine iş yerinde çalıştırdığı işçinin ve ailesinin geçimini sağlamayı da kendi kâr hanesine ekleyen, bu doğrultuda emeğin karşılığı olan ücretin erdemli yaşamının gerektirdiği asgari ihtiyaçları karşıladığı bir iş akdine dayalı paylaşım modeli,

Bütün kainatı kendi çıkarı için bir araç olarak görmek yerine madde ile olan ilişkisinde kendi değerlerini bilen, bu noktada onu israf etmekten kaçınan, aynı zamanda bir emanet olarak görerek ihtiyaç halindekiyle paylaşan ve hatta yerinde onları kendisine tercih eden bir tüketim modeli, gelecek dünyanın ortak yönleri olarak gelişecektir. Anadolu'nun kendi öz değerlerini bilmek ve onların gerekleri doğrultusunda davranışlar sergilemek bu yöndeki gelişmenin ilk aşaması olarak görülmelidir. ■